

Dr. Oleg RUSU,

lector superior al Catedrei „Drept penal”

a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, conferențiar universitar

Ion SLISARENCO,

lector asistent al Catedrei „Drept penal”

a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, master în drept

ROLUL SOCIETĂȚII CIVILE ÎN PROCESUL DE INTEGRARE SOCIALĂ A PERSOANELOR LIBERATE

Rezumat

În articol este studiat rolul societății civile în procesul de integrare socială a persoanelor liberate. Potrivit autorului, reușita adaptării sociale a persoanelor liberate, în mare parte, va depinde de anturajul social în care ei vor ajunge după liberare, adică de acele microgrupuri în care vor trebui să-și îndeplinească rolurile și funcțiile sociale. În acest sens a fost elucidat rolul pe care îl au colectivul de muncă, Biserica, organizațiile neguvernamentale, mass-media.

Résumé

Dans l'article est étudié le rôle de la société civile dans le processus d'intégration sociale des personnes libérées. Selon l'auteur, la réussite de l'adaptation sociale des personnes libérées, dans la plupart des cas, dépendra de l'entourage social dans lequel elles arriveront après la libération, donc de ces petits groupes où elles devront accomplir leurs rôles et fonctions sociales. En ce sens a été élucidé le rôle des collectifs de travail, de l'Église, des organisations non-gouvernementales, des médias.

Cuvinte-cheie: societate civilă, integrare socială, persoane liberate.

Relațiile sociale dintr-un mediu social constituie o totalitate de raporturi care transformă structura axiologică a individului, influențând maturizarea acestuia. Deci maturizarea socială se produce în cadrul relațiilor interpersonale ale individului, acesta dezvoltându-se odată cu capacitatea sa de autoreglare, de interacțiune socială.

Acele persoane care au obținut în penitenciar o pregătire morală și psihologică necesară pentru viața la libertate și nu au pierdut relațiile social-utile cu societatea se pot întoarce destul de rapid și cu succes la o activitate utilă, să se înscrie în noul mediu, să asimileze noi roluri sociale. Din partea societății se cere doar un anumit control al procesului adaptării și acordarea ajutorului necesar pentru depășirea dificultăților, care pot apărea în procesul angajării în câmpul muncii sau la soluționarea problemelor locative, precum și la stabilirea relațiilor cu anturajul social apropiat.

Pentru alte categorii de persoane liberate, spre exemplu cei care au ispășit pedepse cu

termene mari, care au pierdut relațiile sociale-utile, nu au o pregătire suficientă pentru viața la libertate, adaptarea la noile condiții sociale este mult mai dificilă și contradictorie. Ele, de regulă, întâmpină greutăți nu doar la angajarea în câmpul muncii sau la soluționarea problemelor locative, dar și la stabilirea relațiilor cu anturajul social apropiat (în colectivele de muncă și la locul de trai). În privința acestei categorii de persoane se cere o dirijare mult mai activă a procesului de adaptare socială a lor din partea organelor de stat și a organizațiilor obștești, desfășurarea cu ei a muncii educative și controlul lor.

Prin urmare, reușita adaptării sociale a persoanelor liberate, în mare parte, va depinde de anturajul social în care ele vor ajunge după liberare, adică de acele microgrupuri în care vor trebui să-și îndeplinească rolurile și funcțiile sociale. În acest caz, o mare importanță o va avea faptul ce influență vor avea aceste grupuri asupra comportării lor, deoarece în opinia sociologilor mediul social, în cele din

urmă, determină activitatea și pozițiile sociale ale persoanei [1, p. 383].

Este notoriu faptul că societatea, contrar aparențelor, joacă un rol activ în procesul complex al reinsertiei sociale. Căci apariția unui număr de relații de natură socială între individul ce constituie obiectul acestui proces și membrii variatelor grupuri sociale depinde într-o foarte mare măsură de atitudinea pe care aceștia din urmă au adoptat-o față de el.

Pe de altă parte, nu trebuie omis un alt aspect al problemei: atitudinea de ansamblu a grupurilor sociale ori cea particulară, a fiecărui individ component al acestor grupuri poate să determine apariția unui anumit tip de răspuns din partea fostului infractor. Facem referire la elementele specifice ce caracterizează relația integrat-integrator etc. [2, p. 22-23].

Sub acest aspect, trebuie să constatăm necesitatea participării foștilor condamnați la viața societății civile, ca un proces mutual comun. Însă în practică strategia comportamentului persoanei liberate, în mod inevitabil, se confruntă cu strategiile de comportament ale altor cetățeni. Astfel, în fiecare societate în parte există un stil format de comportament și gândire al oamenilor [3, p. 260].

Persoana cu o voință slabă și viziuni nestatornice caută cauzele eșecurilor lor în viață, îndreptându-se propriile greșeli și nevoi ale aflării în detenție prin aceea că cu educarea lor nu se ocupa nimeni, că atitudinea personalului instituțiilor penitenciare era brutală, nedreaptă, înjositoare și samavolnică. Astfel apreciază pedeapsa ispășită foștii condamnați și apropiații lor, pe de o parte, și alți cetățeni, îndeosebi victimele infracțiunii – pe de altă parte. Dacă majoritatea cetățenilor consideră justificată atitudinea severă față de foștii condamnați și nu admit necesitatea manifestării față de aceste persoane a unor acte de caritate, atunci înșiși condamnații după ispășirea pedepsei nu doar că așteaptă un tratament uman, dar cer deseori și anumite privilegii pentru ei [4, p. 371-372].

Oamenii din societate îi privesc cu multă neîncredere. Etichetarea și stigmatizarea lor duce la faptul că ceilalți oameni vor încerca să evite de a avea unele relații cu ei. Statistica do-

vedește că marea majoritate a persoanelor nu și-ar dori să aibă, în calitate de vecin sau rudă, un fost condamnat [5].

Stigmatizarea poate avea o influență asupra conduitei individului și, în special, asupra persistenței acestuia în activitatea infracțională. Individul astfel etichetat devine inevitabil un marginal. Reacția de respingere a societății determină o contrareacție din partea infractorului, manifestată prin opoziția față de normele legale. De aici dificultatea pentru „cel etichetat” de a se smulge din mediul infracțional și a se integra în societate [6, p. 171].

În acest sens, trebuie să existe o serie de acțiuni de influențare psihologică, psihoterapie individuală și colectivă. Reintegrarea depinde mult de activitățile psihocomportamentale din timpul procesului de reeducare dar, mai ales, de modul cum sunt priviți de ceilalți membri ai grupului [7, p. 13-14].

Actualmente, în multe țări principalele orientări în materie de tratament și recuperare socială și morală a delincvenților se caracterizează prin importanța contextului social, familial și comunitar în care se derulează procesul de resocializare, în vederea evitării pe cât posibilă a efectelor negative ale „etichetării” și „stigmatizării” delincventului condamnat. De asemenea, noile modele de tratament al delincvenței accentuează importanța aspectului evolutiv și continuu al reeducării delincventului, ca și participarea și implicarea crescândă a comunității în rezolvarea dificultăților de tratament aplicate delincvenților, concomitent cu „umanizarea” formelor și modalităților „clasice” de terapie și profilaxie existente [5, p. 46].

În același timp, angajarea la serviciu a persoanelor liberate ridică problema adaptării în colectivul de muncă. Conform datelor prezentate de către I.V. Șmarov, [8, p. 58] din rândul persoanelor studiate s-au adaptat cu succes în colectivul de muncă doar 46%. Restul nu au putut stabili cu membrii colectivului relații normale. Prezintă interes cauzele acestei acomodări dificile în colectivul de muncă a persoanelor anterior condamnate: 9% din ei nu au putut depăși înstrăinarea morală și psihologică, 11% consideră că față de

ei au fost înaintate cerințe prea mari, 7% nu s-au încadrat în colectiv din cauza relațiilor nesănătoase, 13% mențineau cu membrii colectivului doar relații oficiale, 14% nu au dorit să rămână în colectiv deoarece considerau munca lor ca fiind una temporară.

În cadrul unor studii mai recente ale experților naționali [9, p. 58] s-a evidențiat că suportul primit nu totdeauna răspunde nevoilor sociale ale foștilor deținuți, aceștia confruntându-se cu probleme cum ar fi: discriminare salarială, restricții pentru avansare în funcție, etichetare prin supraveghere excesivă din partea angajatorilor, marginalizarea/izolarea de către colegi, locurile de muncă oferite sunt prost plătite etc.

Un rol important în stabilirea unui echilibru sufletesc al fostului condamnat îl poate avea implicarea efectivă și afectivă a instituției Bisericii. Implicarea acestei instituții trebuie să aibă loc atât la nivelul persoanei liberate, cât și la nivelul familiei acestuia, al prietenilor, al celor care pot participa și ajuta afectiv în timpul perioadei critice; este factorul care poate crea o legătură sufletească între individul aflat în dificultate și cei din jur, îl poate ajuta să se cunoască mai bine, să-și recunoască greșelile și să fie implicat el însuși în propriul proces de reeducare și de reintegrare socială [10, p. 46-52].

În toate regiunile în care s-a realizat misiunea de evaluare a necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din locurile de detenție s-a constatat că ei își pot satisface necesitățile religioase în funcție de valorile spirituale și concepțiile proprii. Nu există o evidență strictă a categoriilor de lăcașe sfinte vizitate de persoanele liberate din locurile de detenție și nici a cultelor religioase ale acestora. Această constatare este validă pentru zona de nord, centru și sud. În toate zonele nominalizate respondenții au menționat că accesul la literatura religioasă, în special Biblia, este nelimitat și orice fost condamnat o poate accesa când dorește.

În toate regiunile unde s-a realizat evaluarea există condiții pentru a fi satisfăcute necesitățile religioase, a avea acces la literatura religioasă, însă nu se pune accentul pe activi-

zarea lucrului respectiv cu această categorie de beneficiari. Satisfacerea necesităților religioase se realizează în funcție de cerințele individuale. Fiecare fost deținut mergând la Biserică are acces la Biblie, numai să fie dorință din partea lui. Nici un cult religios nu stopează accesul la el, realizează mese de binefacere atât Biserica ortodoxă, cât și alte religii. Mai des persoanele liberate din locurile de detenție merg la cultul pentacostal, unde sunt hrăniți [9, p. 53].

În prezent un rol crescând în ceea ce privește ajutorul acordat persoanelor liberate din detenție îl au organizațiile neguvernamentale. Având atât suportul organizațiilor occidentale, cât și cel guvernamental, în ultimii ani în Republica Moldova s-a dezvoltat rapid o rețea amplă de organizații neguvernamentale cu obiective în domeniul social. Multe din acestea au acumulat o bogată experiență și un grad înalt de competență. Însă mai puține la număr sunt organizațiile neguvernamentale ce au în calitate de beneficiari persoanele liberate din locurile de detenție.

În unele raioane prin suportul financiar al unor organizații internaționale activează câte un centru de justiție comunitară care prestează servicii juridice și psihosociale persoanelor aflate în dificultate, inclusiv foștilor deținuți. Acestea sunt organizații necomerciale, neguvernamentale, constituite în formă organizatorico-juridică ca instituții obștești. Unul din obiectivele acestor centre este stabilirea unui mecanism, eficient și participativ, de reintegrare socială a foștilor deținuți.

În cadrul acestor centre sunt prestate următoarele servicii:

- elaborarea planului individual de intervenție psihosocială pentru reabilitare și reintegrare socială a persoanelor liberate din locurile de detenție;
- acordarea asistenței psihosociale persoanelor liberate din locurile de detenție de către psiholog și asistent social;
- aplicarea programelor de reabilitare și de dezvoltare a abilităților sociale pentru grupuri de clienți;
- acordarea asistenței pentru găsirea locului de muncă, continuarea studiilor, pentru reîntoarcerea în familie, precum și pentru re-

zolvarea altor probleme sociale. [9, p. 51]

În general, vorbind despre posibilitățile organizațiilor neguvernamentale în integrarea postpenitenciară a foștilor condamnați, putem evidenția următoarele domenii:

- asigurarea protecției sociale a foștilor deținuți: asistență în restabilirea legăturilor pozitive cu familia, persoanele de contact (este binevenit să se înceapă în perioada detenției); încadrare în programe de instruire, profesionalizare, reciclare. Aici pot să se implice organizațiile care prestează servicii de instruire, de asistență și consiliere a familiilor;

- asigurarea controlului social după comportamentul deținutului eliberat. În acest domeniu de intervenție pot să se implice și organizațiile neguvernamentale specializate pentru prestarea serviciilor sociale specializate, care lucrează cu diverse categorii de persoane aflate în risc sau cu potențial risc: organizațiile neguvernamentale de tineret care lucrează în domeniul prevenirii narcomaniei etc.;

- monitorizarea procesului de respectare a drepturilor omului: organizațiile neguvernamentale care funcționează în domeniul legislativ;

- consilierea moral-psihologică: reabilitarea personalității fostului deținut;

- ajutor în restabilirea legăturilor sociale dereglate: diverse servicii consultative;

- crearea unui serviciu multidisciplinar specializat: Centru de plasament temporar/azil pentru reintegrarea socială a persoanelor eliberate din detenție rămase fără familie și lipsite de loc de trai cu asistență diferențiată pe niveluri, în funcție de eforturile personale depuse pentru reintegrare.

În acest context, pot fi numite și avantajele implicării organizațiilor neguvernamentale în integrarea postpenitenciară:

- lărgesc aria de influență alături de implicațiile guvernamentale;

- completează golurile în sistemul de protecție guvernamentală existent;

- creează posibilități de comunicare nonformală, confidențială de la egal la egal;

- creează posibilitate pentru implicarea societății civile în procesele de reintegrare socială pentru contingentul dat.

Totodată, pot fi identificate probleme și obstacole în participarea organizațiilor neguvernamentale la integrarea postpenitenciară:

- lipsa serviciilor specializate pentru asistența persoanelor în procesul reintegrării postpenitenciare;

- lipsa structurilor/specialiștilor în structurile teritoriale care ar coordona serviciile de reintegrare postpenitenciară;

- numărul extrem de mic de ONG-uri care activează în domeniul dat;

- incapacitatea accesului la mediile penitenciare, la deținuți pentru participare la pregătirea lor pentru eliberare, stabilirea contactelor;

- imperfecțiunea bazei legislative care ar prevedea posibilitatea implicării societății civile în procesele de reeducare și reintegrare a deținuților. [11]

Astfel, după cum s-a putut vedea, interacțiunea mediului social și a structurii relațiilor sociale ale foștilor condamnați poartă un caracter destul de complex. În particular, mediul social nu întotdeauna generează relații sociale care i-ar corespunde. Acest fapt are loc din cauza că persoana, în procesul interacțiunii cu societatea, comunică cu un număr mare de subsisteme obștești – colective, grupuri formale și neformale, asociații temporare. În acest caz se manifestă încă o particularitate importantă a fenomenului relațiilor sociale. Ea se exprimă prin aceea că nu toată informația cu importanță socială, care circulă la toate nivelurile comunicării individului cu societatea, este percepută și asimilată complet de către acesta. De aceea persoana se află în mediu în condițiile unei concurențe permanente între diferite relații. Astfel, un anumit anturaj negativ în familie încă nu conduce în mod inevitabil persoana care crește în acest mediu la un conflict serios cu societatea. În astfel de cazuri asupra formării sale un rol determinant îl pot avea relațiile sociale pozitive care au concurat cu influența negativă a familiei. Pe de altă parte, examinând structura relațiilor sociale ale infractorului, în mod sigur, vom descoperi și elemente ale influențării negative ale unui sau altui mediu. Concurența diferitor subsisteme ale relațiilor sociale condiționează

și particularitățile relațiilor individului cu macromediul. Informația parvenită de la macromediul este însușită de către individ doar după ce se va convinge că îi este convenabilă și corespunde viziunilor, idealurilor, convingerilor și deprinderilor sale. Prin aceasta se explică și una din particularitățile personalității infractorului, care deseori nu acceptă viziunile social-pozitive, și invers, foarte ușor poate prelua norme social-negative de comportament. [12, p. 29]

Dintr-un alt punct de vedere, s-ar putea spune că reintegrarea socială sau totalitatea activităților ce se circumscriu acesteia gravitează în jurul a două elemente sau coordonate: primul este, desigur, persoana infractorului, iar al doilea ar putea fi opinia publică, aceasta integrată categoriei mai largi a condițiilor exterioare la care fostul condamnat trebuie să se adapteze, înțeleasă atât la nivelul comunității imediat următoare din care face parte persoana, cât și la nivelul ei general.

Bineînțeles, opinia publică se formează, în ambele situații, pornind de la cantitatea și calitatea informațiilor de care se dispune, acestea putând varia de la mass-media (tv, radio, ziare) și chiar până la procedeul binecunoscut „gura satului”. Prin urmare, se poate spune că cu cât informațiile primite sunt mai aproape de adevăr, cu atât opinia publică se va forma pe parcursul ei normal, adică corectă.

Mass-media este un factor puternic de influențare, orientare și schimbare a comportamentelor individuale și colective. Grație caracterului ambivalent, mijloacele de comunicare nu sunt doar surse de informare, ci puternice mijloace de influențare a tuturor domeniilor vieții sociale. [13, p. 212-215]

Una din funcțiile presei este tocmai informarea ce trebuie făcută respectându-se toate exigențele, cum ar fi responsabilitatea, adică jurnalistul nu trebuie să-și folosească puterea pentru un scop egoist sau nedemn, independența, adică nu trebuie promovată nici un interes particular, contrar bunăstării generale, sinceritatea, înclinația spre adevăr, acuratețea; cu alte cuvinte, un ziar este obligat, după toate cerințele bunei-credințe, să spună adevărul.

O altă funcție importantă a presei, atât

prin prisma profesionalismului, cât și prin cea a problemei vizate, este cea a educării sau, altfel spus, cea a influențării. Realizarea opiniei publice corecte depinde foarte mult de realizarea unei funcții educative corecte, întrucât, de cele mai multe ori, cititorii își însușesc parțial, dacă nu chiar în totalitate, părerile exprimate în ziar. Ce importanță are aceasta asupra procesului reintegrării? Are o importanță primordială, deoarece cu cât materialele tipărite vor fi mai cuprinzătoare, adică vor cuprinde informații și judecăți de valoare prin prisma resocializării și reintegrării despre toate perioadele importante din viața infractorului (condițiile premergătoare trecerii la act, trecerea la act, instrumentarea cazului, ispășirea pedepsei, recidivă și reintegrare socială), cu atât opinia publică se va forma mai liberă de prejudecăți și idei preconcepute, mai aproape de adevăr.

Nu mai puțin importantă pentru problema noastră este și funcția presei de a exprima opinia publică, de a se transforma într-o voce a poporului. Dacă până acum presa, în funcțiile arătate, exercita o influență asupra condițiilor exterioare, de data aceasta presa are importanță în procesul resocializării prin prisma influențării directe asupra conștiinței fostului deținut. Aducându-se la cunoștință că cei din jur, sau majoritatea lor, îi cunosc antecedentele și au o opinie, de cele mai multe ori, negativă sau de respingere, evident că această negare îl va însoți pretutindeni și va face ca eforturile lui de reintegrare să fie astfel dublate. Aici prezintă interes cunoașterea în detaliu a opiniei publice referitoare la diferite cazuri de încălcări ale legii penale reflectate în ziare, ce se poate realiza prin tehnici și metode specifice însă, din diferite motive, nu s-a operat un asemenea demers. [14, p. 61-62]

În reintegrarea socială a foștilor deținuți ar trebui să intervină societatea civilă. Spre regretul nostru, asociațiile care se ocupă de acest lucru sunt prea puține și nu satisfac decât în mică măsură nevoile foștilor deținuți. Organizațiile neguvernamentale care încearcă să ofere soluții pentru reabilitarea socială a persoanelor liberate din penitenciare sunt în număr extrem de redus la noi în țară, și ele

lucrează în special cu deținuții, lăsând în afară informarea și educarea populației.

Astfel, în scopul sporirii rolului mass-mediei asupra procesului de resocializare a condamnaților precum și acordarea de ajutor persoanelor liberate din detenție prin diversificarea relațiilor social-utile cu societatea, propunem a deschide anumite programe speciale televizate și difuzate la radio. Aceste emisiuni urmează a fi dedicate problemelor politicii execuțional-penale din Republica Moldova conținând informații accesibile publicului larg.

Bibliografie:

1. В.М. Литвишков, А.В. Миткина, *Пени-тенциарная педагогика. Курс лекций*, Москва, Изд. МПСИ, 2004, 400 с.
2. M. Dinu, *Rolul societății în prevenirea recidivei și a marginalizării perpetue a foștilor infractori. Societatea: pia mater ori dura mater? Integrarea socială postpenală a infractorilor între realitate și perspectivă. Studii de criminologie și penologie*. Coordonator O. Brezeanu, București, Ed. Fundației „România de mâine”, 1999.
3. Ю.В. Баранов, *Стадии ресоциализации осужденных в свете новых социолого-антропологических воззрений и социальной философии*, Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2006, 275 с.
4. М.С. Рыбак, (под ред. В.П. Малкова), *Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики*, 2-е изд., испр. и дополн., Саратов, Изд. ГОУ ВПО «СГАП», 2004, 480 с.
5. I. Ciobanu, I. Groza, „Caracteristica criminologică a conceptului de resocializare a infractorului”, în *Revista națională de drept*, nr. 5, 2002.
6. R. Stănoiu, *Introducere în criminologie*, București, Ed. Academiei, 1989, 210 p.
7. Iu. Tănase, *Rolul factorilor de control social în integrarea postpenală a infractorilor. Integrarea socială postpenală a infractorilor între realitate și perspectivă. Studii de criminologie și penologie*. Coordonator O. Brezeanu, București, Ed. Fundației „România de mâine”, 1999.
8. И.В. Шмаров, *Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания (проблема социальной адаптации)*, Москва, Юридическая литература, 1974, 136 с.
9. V. Pritcan, ș.a., (Coordonator: V. Cojocaru), *Raport: Evaluarea necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din detenție*, IRP, Chișinău, 2007, 64 p.
10. M. Mihai, *Direcții de acțiuni educative ale factorilor care asigură asistența postpenală a infractorilor minori. Integrarea socială postpenală a infractorilor între realitate și perspectivă. Studii de criminologie și penologie*. Coordonator O. Brezeanu București, Ed. Fundației „România de mâine”, 1999.
11. S. Rîjicova, *Rolul organizațiilor neguvernamentale în activitatea de reintegrare socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție din Republica Moldova* // http://www.irp.md/files/1201178671_ro.pdf.
12. Антонян Ю.М., *Социальная среда и формирование личности преступника. Неблагоприятное влияние на личность в микросреде: Учебное пособие*, Москва, Изд. РИО Академии МВД СССР, 1975.
13. U. Dodon, „Funcții ale mass-media în activitatea de prevenire a criminalității”, în *Probleme actuale de prevenire și combatere a criminalității. Anuar științific*, ed. a IV-a, Chișinău, Academia Ștefan cel Mare, 2003.
14. R. Constantinescu, *Reflectarea în presă a problematicii integrării postpenale a infractorilor. Integrarea socială postpenală a infractorilor între realitate și perspectivă. Studii de criminologie și penologie*. Coordonator O. Brezeanu, Ed. Fundației „România de mâine”, București, 1999.